

Ψόκοράλλι

ΓΡΑΜΜΑΤΑ • ΤΕΧΝΕΣ • ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ • ΖΩΗ

ΤΕΥΧΟΣ 8 • ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΜΑΡΤΙΟΣ 2016 • 8€

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΟΝ ΤΑΣΟ ΠΟΡΦΥΡΗ

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΤΟΥ ΠΟΙΗΤΗ ΤΑΣΟΥ ΠΟΡΦΥΡΗ ΣΤΟΝ ΓΙΩΡΓΟ ΣΠΑΝΟ © ANNA ΑΦΕΝΤΟΥΛΙΔΟΥ © ΜΑΡΓΑΡΙΤΑ ΒΑΣΙΛΑΚΟΥ © ΧΡΥΣΑ ΒΛΑΧΟΥ © ΠΕΤΡΟΣ ΓΚΟΛΙΤΣΗΣ © ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΚΑΡΑΝΤΩΝΗ © ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΥΒΑΡΑΣ © ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΟΥΣΟΥΛΑ © ΕΛΕΝΗ ΚΟΦΤΕΡΟΥ © ΕΛΕΝΗ ΛΙΝΤΖΑΡΟΠΟΥΛΟΥ © ΤΖΙΝΑ ΞΥΝΟΓΙΑΝΝΑΚΟΠΟΥΛΟΥ © ΜΑΡΙΑ ΠΟΛΙΤΟΥ © ΚΩΣΤΑΣ ΡΙΖΑΚΗΣ © ΓΡΗΓΟΡΗΣ ΤΕΧΛΕΜΕΤΖΗΣ © ΜΑΡΙΑ ΤΣΑΓΚΑΡΑΚΗ © ΚΩΣΤΑΣ ΧΑΤΖΗΑΝΤΩΝΙΟΥ

ΑΦΗΓΗΣΗ: ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΗΤΣΟΥ © ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΔΕΝΔΡΙΝΟΣ © ΒΟΛΦΓΚΑΝΓΚ ΜΠΟΡΧΕΡΤ (ΜΤΦΡ. ΦΟΙΒΟΣ ΠΙΟΜΠΙΝΟΣ) © ΛΟΥΚΙΑ ΔΕΡΒΗ © ΓΙΩΡΓΟΣ ΔΑΜ. ΒΟΥΛΓΑΡΑΚΗΣ.

ΠΟΙΗΣΗ: ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ ΛΥΜΠΕΡΗ © ΒΑΣΙΛΗΣ ΡΟΥΒΑΛΗΣ © ΑΛΕΞΙΟΣ ΜΑΪΝΑΣ
© ΕΥΑ ΜΟΔΙΝΟΥ © ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΠΟΥΡΑΣ

ΔΟΚΙΜΙΟ-ΚΡΙΤΙΚΗ: ΑΛΕΞΗΣ ΖΗΡΑΣ © ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΑΓΑΝΟΣ © ΑΝΘΟΥΛΑ ΔΑΝΙΗΛ © ΒΙΚΤΩΡΙΑ ΚΑΠΛΑΝΗ © ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΑΤΣΑΚΟΣ © ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΟΚΚΟΡΗΣ © ΣΠΥΡΟΣ ΚΟΥΤΡΟΥΛΗΣ © ΕΥΤΥΧΙΑ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΛΟΥΚΙΔΟΥ © ΣΤΑΥΡΟΣ ΣΤΑΜΠΟΓΛΗΣ © ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΥΒΑΡΑΣ © ΔΗΜΟΣ ΜΑΡΟΥΔΗΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ: ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ ΜΕΝ. ΛΟΥΝΤΕΜΗ/ ΑΝΤ. ΜΥΣΤΑΚΙΔΗ [ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ Θ. ΠΥΛΑΡΙΝΟΣ]
ΜΟΥΣΙΚΗ: ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΜΕ ΤΟΝ ΔΗΜΗΤΡΗ ΤΑΛΑΡΟΥΓΚΑ **ΘΕΑΤΡΟ:** ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΘΕΟΔΩΡΑΤΟΥ

ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ: ΚΩΣΤΑΣ ΠΑΠΑΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΟΙ ΑΞΙΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΙΩΡΓΟΥ ΑΡΑΓΗ
[Γιώργου Άραγη, Νεοελληνική κριτική.
Αξιολογικές διακρίσεις, Σοκόλης, 2015]

Στή μνήμη του Έμμανουήλ Κριαρά

Μέσεβασμό και εκτίμηση στέκεται ο αναγνώστης στή *Νεοελληνική Κριτική* του Άραγη, τόσο για τόν όγκο όσο και για τήν ποιότητά της. Είναι μία μελέτη πού έλειπε από τά γράμματά μας. Τό βιβλίο είναι τό τρίτο μέρος τής τριλογίας πού ξεκίνησε ο συγγραφέας πρίν από μία δεκαπενταετία περίπου. Παραθέτω τούς τίτλους: 1. Άστική έμπειρία και άστική ίθαγένεια τής νεοελληνικής λογοτεχνίας (2001). 2. Η μεταβατική περίοδος τής έλληνικής ποίησης. Η σταδιακή της εξέλιξη από τήν Ίδρυση του νεοελληνικού κράτους έως τό 1930 (2006) και 3. Νεοελληνική κριτική. Αξιολογικές διακρίσεις (2015).

Στό βιβλίο πού άποτελεΐται από δύο μέρη –Α΄. Έφθανσιώτες κριτικοί και Β΄. Έλλαδικοί κριτικοί– εξετάζεται τό έργο 27 κριτικών¹ πού γεννήθηκαν από τό τέλος του 18ου αϊ. (Κωνσταντίνος Άσώπιος 1789) ώς τό 1940 (Βύρων Λεοντάρης 1932). Έξαίρεσε από τή μελέτη του τούς ζώντες κριτικούς. Ο Άραγης, πού άσχολεΐται άποκλειστικά μέ τήν κριτική και εξέδωσε σχετικά βιβλία, ήταν άρμόδιος νά καταπιαστεΐ μέ αυτό τό ζήτημα. Είναι, συνεπώς, εύλογο ή άπόφασή του αυτή νά μήν επιδέχεται άμφισβήτηση. Ώστόσο τό έγγχείρημα είναι πολύ φιλόδοξο μέ τήν άπόπειρά του νά κάνει μία τομή στήν πορεία τής ποίησης, κυρίως, ανατρέποντας ορισμένες σταθερές πού όρισαν οί προηγούμενοι γραμματολόγοι και κριτικοί. Στό είσαγωγικό σημείωμα («Σάν πρόλογος») ο συγγραφέας προσδιορίζει ώς έξής τό χαρακτήρα του βιβλίου του:

Πρόκειται για μία δοκιμακή έργασία πάνω στίς άξιακές κρίσεις πού συναντούμε στή νεοελληνική κριτική. Συνεπώς, ή έργασία αυτή δέν παίρνει ύπόψη της τά διάφορα κείμενα θεωρίας αλλά κείμενα πού έχουν πρακτική κριτική μορφή μέ άξιολογικό χαρακτήρα. Μέ τή φράση Πρακτική κριτική μορφή έννοω κείμενα κριτικής πού άφοροϋν συγκεκριμένα λογοτεχνικά έργα ή δοκίμια πού άναφέρονται σέ αισθητικές άξίες λογοτεχνικών έργων².

Σύμφωνα μέ τό παραπάνω πληροφοριακό παράθεμα, ο συγγραφέας στή *Νεοελληνική κριτική* στοχεύει σέ ένα είδος άξιολόγησης. Η έπιλογή τών κριτικών έγινε μέ ορισμένα κριτήρια πού έθεσε ο ίδιος ο συγγραφέας. Καί είναι όντως άντιπροσωπευτική, άφοϋ συμπεριλαμβάνει τούς σημαντικότερους Έλληνες κριτικούς ώς τίς μέρες μας. Ώστόσο ο αναγνώστης σκέφτεται ότι άπουσιάζουν δυό τρείς άκόμη κριτικοί πού δέν έπαιξαν

ἀσήμαντο ρόλο στά γράμματά μας, ὅπως γιά παράδειγμα ὁ Βάσος Βαρίκας, ὁ Ἀντρέας Καραντώνης, ὁ Αἰμίλιος Χουρμούζιος καί μερικοί ἄλλοι καταξιωμένοι. Ὁ Ἀράγης στόν ἐπίλογο τοῦ βιβλίου ξεκαθαρίζει τή θέση του χαρακτηρίζοντας τό ἔργο του

...δοκιμακὴ μελέτη πάνω στίς ἀξιακές διακρίσεις πού συναντᾶμε στή λογοτεχνικὴ κριτικὴ [...] Ἀφορᾷ δηλαδή κείμενα κριτικῆς πού ἀναφέρονται σέ αἰσθητικές ἀξίες λογοτεχνικῶν ἔργων ἢ δοκίμια πού ἀναφέρονται σέ τέτοιες ἀξίες. Ἀπό τήν ἀποψη αὐτὴ ἔχει ἐκλεκτικὸ χαρακτήρα καί αὐτὸ σημαίνει ὅτι ἕνας ἀριθμὸς κριτικῶν μένει ἔξω ἀπὸ τίς σελίδες της.

Ὅλα αὐτὰ εἶναι ἀδιαμφισβήτητα καί ἀνταποκρίνονται στό περιεχόμενο τοῦ βιβλίου του. Τό πρόβλημα ὅμως δέν εἶναι ἐδῶ, οὔτε στὰ κριτήρια μέ τά ὁποῖα κρίνει καί ἀξιολογεῖ τά ποιητικά κείμενα διαχρονικά. Ἀλλά σ' αὐτό τό ζήτημα θά ἐπανέλθω. Στή διαμόρφωση τῶν κριτηρίων ἀξιολόγησης ἔχει πρότυπο τὸν καρυωτακικὸ ρεαλισμὸ καί τὰ συναφῆ παραδείγματα τῶν ποιητῶν πού ἐμφανίστηκαν ἀπὸ τό 1920 καί ἐφεξῆς. Ἡ ἔκθεση τῶν κριτικῶν θέσεων τῶν 27 κριτικῶν πού περιλαμβάνονται στήν ἐργασία εἶναι διεξοδικὴ καί τεκμηριωμένη. Ἡ ἐπιλογή χαρακτηριστικῶν καί εὐστοχῶν παραθεμάτων, πλούσιων καί ἐκτενῶν, πού γίνονται στή βάση ὀρισμένων κριτηρίων τοῦ συγγραφέα, δείχνει τήν εὐαισθησία του ἀλλά καί τό μόχθο πού κατέβαλε γιά τή συγκρότηση τοῦ βιβλίου. Πρόκειται γιά ἐπίπονη ἐργασία καί γιά προσφορά. Τὰ παραθέματα ἀναλύονται, σχολιάζονται, κρίνονται. Στήν οὐσία ὅμως μέ αὐτὰ στοχεύει, ἐκτός τῶν ἄλλων, σέ κριτικὴ τῆς κριτικῆς. Ὁ Ἀράγης δέν ἐκθέτει μόνο τίς κριτικές θέσεις τῶν συγγραφέων, ἀλλὰ συγχρόνως διαλέγεται a posteriori μαζί τους προβάλλοντας ἐκεῖνες τίς θέσεις τους μέ τίς ὁποῖες ὁ ἴδιος συμφωνεῖ.

Ἡ ποσότητα τῶν παραθεμάτων καί τῶν σελίδων πού διαθέτει γιά κάθε κριτικὸ εἶναι ἀντίστοιχη μέ τή θέση του στά γράμματά μας γενικότερα καί στήν κριτικὴ εἰδικότερα. Παράδειγμα: τήν πρώτη θέση κατέχει ὁ Ἄγρας μέ 18 σελίδες. Ἀκολουθοῦν ὁ Σεφέρης μέ 17, ὁ Παλαμᾶς καί ὁ Λορεντζάτος μέ 14, ὁ Ροΐδης καί ὁ Χατζόπουλος μέ 13 κ.ο.κ. Ἡ ποσότητα ὅμως καί ἡ ἔκταση τῶν παραθεμάτων δυσχεραίνει τὸν ἀναγνώστη νά καταπιαστεῖ προσεχτικά μέ αὐτὰ.

Σκέφτομαι ὅτι λόγω τῆς σημασίας αὐτοῦ τοῦ ὑλικοῦ θά ἦταν χρήσιμο ὁ συγγραφέας νά συγκροτήσει μέ αὐτό μιά εὐχρηστὴ ἀνθολογία κριτικῶν κειμένων κατὰ τό πρότυπο τοῦ Ἀνθολογίου τοῦ Λορεντζάτου *Ἑλληνικὴ κριτικὴ σκέψη*. Μετά τήν παρουσίαση κάθε κριτικοῦ, ἐκτός ἀπὸ τά σχόλια πού παρεμβάλλονται ἀπὸ τὸν συγγραφέα μέσα στό κείμενο, ἀκολουθοῦν ἄλλα ἐκτός κειμένου χωριστὰ σχόλια. Αὐτὰ ἴσως εἶναι τά πιό οὐσιαστικά,

γιατί έχουν περάσει από την προσωπική κρησάρα και συμπίπτουν με τη γραμμή πλεύσης του συγγραφέα. Παραθέτω ένα παράδειγμα σχετικό με την κριτική του Άγρα:

Τό ούσιώδες βέβαια είναι πώς είδε και στάθμισε τή στροφή τῆς λογοτεχνίας πρὸς τή ζωή τῆς πόλης. Βρέθηκε στήν κατάλληλη ὥρα νά πει τόν καίριο λόγο πάνω στήν εξέλιξη, πού ἔβαζε τέλος στή μεταβατική περίοδο τῆς ἑλλαδικῆς ποίησης. Αὐτῆς πού στό ἐξής θά ἀποτελοῦσε τόν κατεξοχήν κορμό τῆς ἑλληνικῆς ποίησης καί πεζογραφίας. Καί τό ἔκανε μέ τή διορατικότητα μιᾶς ἀνάλογα ἐξελιγμένης κριτικῆς μεθόδου [...] Ὅλοι οἱ μέχρι τότε κριτικοί συνέβαλαν σ' αὐτόν τόν τομέα, ἀλλά ὁ Ἄγρας εἶπε κάτι περισσότερο ἀπό τούς ἄλλους. Κάτι περισσότερο, τόσο ἀριθμητικά, ὅσο καί ἀπό τήν ἄποψη λεπτότερων καί πιό διεισδυτικῶν διακρίσεων. Μεταξύ ἄλλων θά ἤθελα νά θυμίσω τήν ἐπιμονή του πάνω στό ζήτημα τῆς ἀκριβολογίας καί μάλιστα μέ ἀξιολογική σημασία. Ὅτι δηλαδή ἡ ἀκριβολογία συνιστᾷ κατά ἕναν τρόπο ἀξιολογικό κριτήριο γιά τόν κάθε κριτικό ἢ συγγραφέα³.

✓ Ἡ κριτική θέση τοῦ Ἀράγη γιά τή νεοελληνική ποίηση εἶναι πρωθύστερη. Ἐχει διαμορφώσει ἕνα δικό του γιά τήν ποίηση κριτήριο σέ σχέση μέ τή γλώσσα καί ἐπιχειρεῖ μέ τά δύο τελευταῖα του βιβλία νά τό ἀποτυπώσει στήν ποίηση προγενέστερων περιόδων. Ἡ ἄποψή του εἶναι ὅτι ἡ ἀκμή τῆς νέας ποίησης ἀρχίζει τό 1920. Ἀπό τόν Καρυωτάκη καί ἐφεξῆς. Ὅλη τήν προηγούμενη ἑκατονταετία περίπου τή χαρακτηρίζει μεταβατική, δηλαδή περίοδο προετοιμασίας. Σχολιάζοντας μιᾶ ἄποψη τοῦ Σεφέρη στό δοκίμιό του «Ἡ γλώσσα τῆς ποίησής μας» γράφει:

Ὅπως ὁ Ροῖδης, ὁ Μητσάκης, ὁ Ξενόπουλος καί ὁ Χατζόπουλος, ἔτσι καί ὁ Σεφέρης ἀναγνώρισε, ἀλλά γενικά, χωρίς νά μιλήσει γιά τίς ἀναπόφευκτες συνέπειες, τό πρόβλημα τῆς μεταβατικῆς περιόδου. Τό διάστημα, δηλαδή, πού ἔπρεπε νά διανύσει ἡ ἑλλαδική λογοτεχνία ἀπό τήν ἀνωριμότητα (ἡ ὑπογράμμιση δική μου) ὡς τό σημεῖο πού θά ἔδινε τά πρῶτα σημάδια ὠριμότητος⁴.

Ἡ Νεοελληνική κριτική εἶναι συνέχεια τοῦ βιβλίου *Ἡ μεταβατική περίοδος* πού εἶναι τό βιβλίο μέ τίς μεγαλύτερες ἐμμονές. Ἐνα εἶδος κριτικό *Ἀληθομανές χαλκεῖον*. Βιβλία πολεμικῆ κατὰ τοῦ ποιητικοῦ δημοτικισμοῦ στόν ὅποιο καταλογίζονται οἱ εὐθύνες γιά τίς ἀρνητικές ἐπιπτώσεις του πάνω στήν ποίηση. Ὁ ἴδιος ἄλλωστε γράφει τά δοκίμιά του στή δημοτική. Ἀντιγράφω ορισμένες θέσεις του:

Ἦταν μιᾶ γλώσσα <ἡ δημοτική> συμβατική καί κοιταγμένη ἀπό τήν ἱστορική στιγμή τήν ὅποια περνοῦσε τότε ἡ Ἀθήνα, παρωχημένου χρόνου. Τό ἀρνητικότερο στή γλώσσα τοῦ δημοτικισμοῦ ἦταν ὅτι δέν εἶχε οργανική σχέση μέ τό περιβάλλον στό ὅποιο δραστηριοποιοῦνταν οἱ ποιητές καί συνεπῶς ἦταν γλώσσα ξένη πρὸς τό περιβάλλον αὐτό. Ξένη πρὸς τό περιβάλλον αὐτό σημαίνει ἀλλότρια πρὸς τό φυσικό, σπιτικό, πολεοδομικό, κοινωνικό, τεχνολογικό, πολιτισμικό κ.λπ. περίγυρο τῶν ποιητῶν.

Μέ τέτοιους όρους ή γλώσσα τοῦ δημοτικισμοῦ δέν ανταποκρινόταν στήν ἀναγκαία προϋπόθεση τῆς ποιητικῆς ἔκφρασης, πού εἶναι νά ἔχουν οἱ λέξεις γενετική σχέση μέ τά πράγματα πού σημαίνουν. Εἶπα νωρίτερα ὅτι οἱ ποιητές τοῦ '20 κατάλαβαν πώς ὁ δημοτικισμός δέν οδηγοῦσε πουθενά. Ἴσως νά ἦταν μιά συνειδητή ἀντίδραση στό δημοτικισμό. Ἴσως ἡ θέση τους καθορίστηκε περισσότερο ἀπό τή φορά τῶν ἐξελίξεων. Εφόσον προέκυπτε μιά νέα πραγματικότητα ἀστικοῦ χαρακτήρα, ἡ πραγματικότητα αὐτή δέν μπορούσε παρά νά συνεπάγεται καί μιά ομόλογη μορφή γλώσσας – αὐτό ἀκριβῶς πού δέν εἶχαν ἀντιληφθεῖ οἱ οπαδοί τοῦ δημοτικισμοῦ. Ἡ προσαρμογή τῆς γλώσσας στή νέα πραγματικότητα φάνηκε ἀπό τήν ἀλλαγὴ πού ἔγινε στό λεξιλόγιο⁵.

Χωρίζει τή δημοτική σέ δύο κατηγορίες. Στή δημοτική τῆς υπαίθρου καί στή δημοτική τοῦ ἄστεως, τήν ἀστική δημοτική, ὅπως τήν ὀνομάζει Ὁ ἴδιος ἐμφανίζεται ἀρνητικός ἀπέναντι στόν δημοτικισμό τοῦ Ψυχάρη καί τοῦ Παλαμᾶ πού σφράγισε μιά ολόκληρη ἐποχή. Ἴσως ἐδῶ πρέπει νά ξεκαθαρίσουμε τίς ἔννοιες. Ἄλλο δημοτικισμός καί ἄλλο δημοτική γλώσσα. Ὁ δημοτικισμός ἦταν ἕνα κίνημα πού ἀγωνιζόταν γιά τήν ἐξάπλωση τῆς δημοτικῆς γλώσσας ἐκτός ἀπό τή λογοτεχνία στήν ἐκπαίδευση καί στις ἐπιστήμες παραμερίζοντας τήν κυριαρχία τῆς καθαρεύουσας. Δημοτικιστές δέν ἦταν μόνο λογοτέχνες. Ἦταν καί ἐκπαιδευτικοί, γλωσσολόγοι καί ἄλλες κατηγορίες ἐπιστημόνων, καθώς καί πολιτικοί. Οἱ ἀντίπαλοί τους τοὺς ονόμαζαν μαλλιαρούς καί τοὺς στόλιζαν καί μέ πολλά κουσούρια. Ἡ δημοτική εἶναι μιά ἀπλούστερη καί ευκολότερη στή μορφή ἀπό τήν καθαρεύουσα γλώσσα στοὺς τύπους, στή σύνταξη, στό λεξιλόγιο, πού βασίζεται στή γλώσσα τοῦ λαοῦ καί στά πνευματικά του προϊόντα (δημοτικό τραγούδι, παραμῦθια, ἀφηγήσεις).

Στό σημεῖο αὐτό θά κάνω μιά παρέκβαση. Ἡ μορφή τῆς γλώσσας δέν ἐμπόδισε τήν ποίηση. Αἰῶνες πρὶν ἢ ποίηση εἶχε μιά μορφή ἀρχαϊκή. Ἡ ποιητική γλώσσα ἀρχαιόθεν δέν ἦταν ἡ καθημερινή γλώσσα τῆς ἐποχῆς, ἀλλά μιά πλαστή μορφή της, ξένη πρὸς τήν ὀμιλουμένη. Αὐτό παρατηρεῖται στήν ἀρχαϊκή ἀκόμη περίοδο, στόν Ἡσίοδο, στόν Ὅμηρο καί, ἀργότερα, στήν κλασική ἐποχή. Στήν τραγική ποίηση, γιά παράδειγμα, τά χορικά εἶχαν παλαιότερους ἀρχαϊκοὺς δωρικοὺς γλωσσικοὺς τύπους. Τό ἴδιο ἰσχύει στό Μεσαίωνα τόσο στήν ἐκκλησιαστική ὅσο καί στή θύραθεν ποίηση. Ἀλλά καί στά νεότερα χρόνια ἡ γλώσσα δέν ἦταν τροχοπέδη γιά τήν ποίηση. Τό μεγαλύτερο παράδειγμα ὁ Σολωμός. Στήν ποιητική του γλώσσα ορισμένοι ἀρχαϊκοὶ τύποι στίζουν τό ζακυνθινὸ ἰδίωμα καί κάνουν τήν ποίησή του πιό ὑποβλητική⁶. Τήν ποίηση τοῦ Κάλβου ἐπίσης δέν τήν ζημίωσε ἡ ἰδιότυπη χρήση τῆς γλώσσας, πού δίνει μεγαλοπρέπεια στίς ὠδές του.

*

Ὁ δημοτικισμός μετὰ *Τό ταξίδι μου* τοῦ Ψυχάρη διανύει τή μαχητική του περίοδο μέ ἠγετική μορφή τόν Παλαμᾶ. Σ' αὐτή ἀκριβῶς τήν ἐποχή

έπικρατεί ή τάση νά έμπλουτιστεί ή δημοτική γλώσσα μέ ένα πλούσιο λεξιλόγιο ώστε νά άνταποκρίνεται στις έπικοινωνιακές άνάγκες. Ή τάση όμως αυτή περιορίζεται στη γλώσσα τής λογοτεχνίας όπου παρατηρείται ένας οργανισμός παραγωγής σύνθετων λέξεων (ρημάτων, ούσιαστικών, επιθέτων). Τό φαινόμενο αυτό οδηγεί σέ υπερβολές και γλωσσικές καταχρήσεις και κατακρίθηκε άργότερα. Δέν ήταν όμως αντίθετο στις αισθητικές άντιλήψεις τής έποχής. Παρόμοια υπερβολή παρατηρήθηκε μέ τούς στιχουργικούς πειραματισμούς μέ άποτέλεσμα τήν πολυφωνία. Για τήν *ποιητική μεγαληγορία* τής παλαμικής και μεταπαλαμικής περιόδου δέν ευθύνεται ή δημοτική γλώσσα. Ήταν άπόρροια όχι μόνο τών αισθητικών τάσεων τής έποχής αλλά και άντιδράσεων στην έθνική άπογοήτευση πού άπλώθηκε μετά τήν ήττα του 1897. Χρησιμοποίησα τό επίθετο έθνικός πού έχει έξοβελισθει σήμερα άπό τό λεξιλόγιο τών διανοουμένων σαν δημόσια ντροπή. Στις άρχές όμως του 20ου αιώνα υπήρχαν τέτοιου είδους ευαίσθησιες, πού έκφράζονταν ποικιλοτρόπως.

Μέ τήν άπόδο του χρόνου ή γλώσσα έξελίχθηκε άκολουθώντας τις νέες συνθήκες ζωής στα άναπτυσσόμενα αστικά κέντρα. Παράλληλα άλλαζαν συντωχρόνω οι αισθητικές προτιμήσεις και ή νέα ποίηση άπομακρύνθηκε σταδιακά άπό τήν παλαιότερη αισθητική ρητορεία. Ο Σεφέρης έξέφρασε ποιητικά τή νέα αισθητική στο ποίημά του «Ένας γέροντας στην άκροποταμιά»:

*Δέ θέλω τίποτε άλλο παρά νά μιλήσω άπλά, νά μου δοθει
έτούτη ή χάρη.
Γιατί και τό τραγούδι τό φορτώσαμε μέ τόσες μουσικές
πού σιγά-σιγά βουλιάζει*

*Και τήν τέχνη μας τή στολίσαμε τόσο πολύ
πού φαγώθηκε άπό τά μαλάματα τό πρόσωπό της.*

Κι είναι καιρός νά ποϋμε τά λιγοστά μας λόγια γιατί
ή ψυχή μας αϋριο κάνει πανιά.

*

Άς επανέλθουμε όμως στο βιβλίο του Άράγη. Ο συγγραφέας σχολιάζοντας τις άπόψεις του Άγρα για τήν ποίηση του Καρυωτάκη γράφει μεταξύ άλλων:

Συνοψίζοντας τά λεγόμενα του κριτικού <Άγρα> πάνω στο θέμα «πράγματα» θά Έλεγα πώς τά «πράγματα» σημαίνουν τήν προσγείωση τής ποιησης στην καθημερινότητα τής πόλης. "Όχι συνεπώς ύψηλές ιδέες, όχι μεγάλα λόγια, όχι προγονολατρικές έξάρσεις, όχι ύμνητικές κορόνες, αλλά τά καθημερινά «πράγματα»: τό καθημερινό περιβάλλον, ή καθημερινή προσωπική της ζωή, ή κοινωνική άλήθεια, ή πολιτική κατάσταση, ή καθημερινή πράξη, ό καθημερινός μόχθος, οι καθημερινοί φίλοι, οι άλλοι...

Πρόκειται για μιά καίρια διάγνωση του Άγρα, με την οποία επισημάνθηκε ή στροφή της ποίησης προς την εμπράγματη άστική κατάσταση. Μιά στροφή που θ' αποτελέσει έκτοτε μόνιμο προσδιορισμό της ποίησής μας⁷.

Στήν παραπάνω ανάλυση του θέματος «πράγματα» προσδιορίζεται, άτυχώς, και τό περιεχόμενο της νέας ποίησης. Σάν νά μπαίνουν κανόνες. Σάν νά στενεύουν τά πράγματα. Η ποίηση όμως άκολουθεϊ τούς δικούς της δρόμους. Τούς δρόμους της έλευθερίας. Τέλος, ό συγγραφέας στήν περιήγησή του σ' αυτό που ονομάζει *μεταβατική περίοδο* κρίνει με τό πνεύμα της Νέας Κριτικής, της άγγλοσαξωνικής έμπειριοκρατίας και του πραγματισμού τήν ποίηση άλλων έποχών που δημιουργήθηκε κάτω από διαφορετικές συνθήκες, οράματα, εύαισθησίες. Διαφορετικές ιστορικές και κοινωνικές ανάγκες και καταστάσεις.

Γιά τό αξιόλογο βιβλίό του Άράγη που πρέπει νά γίνει άντικείμενο σοβαρής μελέτης και διαλόγου εξέθεσα υπό τή φιλολογική μου ιδιότητα μιά παρεκκλίνουσα άποψη. Γιατί πιστεύω ότι ή ποιητική γλώσσα δέν είναι στατική. Αλλάζει ανάλογα με τίς αισθητικές άντιλήψεις κάθε έποχής. Όπως άλλαξε από κόπωση και μονοτονία ίσως ως παλαιομοδίτικη ή πολύβουη ρητορεία της «μεταβατικής περιόδου», θά αλλάξει με τήν πάροδο του χρόνου και ή σημερινή της μορφή. Διαφαίνονται ήδη σημάδια πειραματικής έπιστροφής στήν (τονική) προσωδία και στή ρίμα. Έρωτοτροπία με τό παρελθόν; Δέν θά τό έλεγα. Πιστεύω όμως ότι ή άναζήτηση της φόρμας στοχεύει στό νά περιορίσει τή χαλαρότητα του έλεύθερου στίχου και νά αύξήσει τήν πυκνότητα του ποιητικού λόγου.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Α'. Έμμανουήλ Στάης, Ίάκωβος Πολυλάς, Σπυρίδων Ζαμπέλιος, Γεώργιος Καλοσγοῦρος. Β'. Κωνσταντίνος Ασωπίος, Έμμανουήλ Ροΐδης, Κωστής Παλαμάς, Μιχαήλ Μητσάκης, Γρηγόριος Ξενόπουλος, Κωνσταντίνος Χατζόπουλος, Γιάννης Αποστολάκης, Τίμος Μαλάνος, Τέλλος Άγρας, Δ. Νικολαρεΐζης, Γιώργος Σεφέρης, Κ.Θ. Δημαράς, Όδυσσέας Έλύτης, Ζήσιμος Λορεντζάτος, Τάκης Σινόπουλος, Μανόλης Λαμπρίδης, Μανόλης Αναγνωστάκης, Αλέξανδρος Αργυρίου, Αλέξανδρος Κοτζιάς, Νίκος Φωκάς, Σπύρος Τσακνιάς, Νόρα Αναγνωστάκη, Βύρων Λεοντάρης.

2. *Νεοελληνική κριτική*, σ. 13.

3. Στο ίδιο, όπ.π., σ. 147.

4. Στο ίδιο, όπ.π., σ. 166.

5. *Η μεταβατική περίοδος της έλλαδικής ποίησης...*, σ. 394.

Άπό τόν «Ύμνον εις τήν Έλευθερίαν», στροφή 154: *Έξ αίτιας του έσπάρθη, έχάθη/ αίμα άθῶο χριστιανικό,/ που φωνάζει από τά βάθη/ της νυκτός: Νά 'κδικηθῶ.*

6. Άπό τήν ὠδή «Εἰς τόν θάνατον του Λόρδ Μπάιρον» στροφή 17: *Τήν όποία χτυπάει τό νάμα/ Σύνορα τ' Άτλαντικό-/ Μετανώνει έν τῷ ἄμα/ Όποιος πάει με στοχασμό.*

7. *Νεοελληνική Κριτική...*, σ. 133.